

ՀԱՅ ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՏԱՌԵՐՈՒ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄԸ

Մօտաւորապէս տասնեակ մը տարիներ առաջ, եթէ չեմ սխալի, հայ տպագրական տառերու բարեփոխման հարցը լրջօրէն դրադեցուց Պ. Հայաստանի հրատարակչական հաստատութիւնները, եւ կարգ մը մասնագէտներ ու արուեստագէտներ, ըլլայ երկրի մէջ ըլլայ արտասահման, մեծ չափերով զարգացող յօդուածներով եւ ուսումնասիրութիւններով ընդգծեցին անոր կարեւորութիւնը:

Այն ատեն մեծ հետաքրքրութեամբ կը հետեւէի այս բարեփոխման ի նպաստ եղող շարժումին, եւ ես ալ, իմ կարգիս, առաջարկ մը բերի՝ որ արտերկրի Փարիզի «Ապագայ» օրաթերթին մէջ հրատարակուեցաւ: Յետոյ սակայն տարիներ անցան, պատերազմը վրայ հասաւ, ու դժբախտաբար վերոյիշեալ աշխատանքները դրական արդիւնքի չլսնդեցան:

Ներկայիս, պատերազմը լրանալէն մօտաւորապէս երկու տարիներ յետոյ, այս հարցին նկատմամբ ռեւէ լուր մը չա֦նք հայրենիքէն, եւ հոն կէ եկած թերթերէն կամ զիրքերէն կարելի է հետեւեցնել թէ հին տառերը տակաւին գործածութեան մէջ են:

Յամենայն դէպս կը կարծեմ թէ այլեւս ժամանակ է որ այդ հարցը կրկին արծարծուի, նկատելով որ պատերազմը վերջացած է, եւ անտարաժկոյս, խաղաղ շրջանի յատուկ մշակութային աշխատանքները աւելի մեծ թափով պիտի վերսկսին: Այսօր, անուրանալի իրողութիւն մըն է թէ Պ. Հայաստանի՝ քառորդ դարու խիստ բեղուն գոյութենէ մը վերջ, մշակութային ճակտին վրայ նորաճող նուաճումներու հեռապատկերով ողբերգութեամբ արդի պահանջներու համապատասխան միջոցներով պիտի դիմադրաւ իր առջեւ ներկայացող ամէն գոնարին հարցը:

Ահա այս կարգի հարցերէն մէկն ալ մեր հայրենիքի մէջ այսուհետեւ լայն գետնի վրայ ըլլալիք հրատարակչական, եւ հետեւաբար՝ տպագ-

րական աշխատանքները պիտի հանդիսանան. այնպէս որ, ինչպէս աւելի վերը յիշեցի, հայկական տպագրական տառերու բարեփոխումը եւ արդիականացումը այլեւս հրամայական պահանջ մը պէտք է նկատել: Մեր համայնարանները՝ ու մասնաւորապէս Պետհրատը, ապահովաբար պիտի ձեռնարկեն ընդարձակ եւ քաղաքականորէ քիտական, պատմական, բժշկական, բանասիրական ու համայնագիտական հրատարակութիւններու: Ասոնցմէ զատ, օրաթերթերու եւ պարբերաթերթերու թիւն ալ հետզհետէ պիտի աւելնայ դրագիտութեան զարգացման համեմատութեամբ, եւ այնպէս կ'ենթադրեմ թէ խնդրոյ առարկայ բարեփոխումը մը Պ. Հայաստանի եւ զաղութներու մէջ տպագրական ճարտարարուեստով շահաքրքուողներուն համար խիստ կարեւոր հարց մը պիտի դառնայ: Պէտք է խոստովանել թէ մեր աշխուռ տպագրական տառերով կարելի չէ արդի պահանջներուն համապատասխան «թէքնիք» լուրջ գործ արտադրել: Հետեւաբար, նախ եւ առաջ քննենք թէ որոնք են մեր ցարդ գործածած տառերու գլխաւոր պակասութիւնները:

Իմ կարծիքով անմակարեւորներն երկուք են. ա) Կարգ մը իրար նմանող տառերու չիտթութեան պարագան: Բ) Տառերու անտեսեալ կառուցուածքին հետեւանքով ըստյուրեմ թուղթի, մկնախի, փոխադրութեանց եւ ընդհանրապէս ներթափանի վրանաները:

Առնենք առաջին պարագան: Բոլորիս ծանօթ է թէ կան տառեր որոնք շատ կը նմանին իրարու, եւ իրարմէ կը զանազանուին միմիայն մազային դիմերով, որոնք յաճախ գործածութեան հետեւանքով կը հաթարուին ու կ'անյայտանան, այնպէս որ շատ անգամներ ընթերցողը գժուարութեան կը մատնուի ու ի կնիքն որոշել տառերու ինքնութիւնը: Սոյն չիտթութեան առիթ տուող տառերը ընդհանրապէս հետեւեալներն են. ա տ ս ու ռ , ք դ , զ զ , բ ր , յ ց , չ չ , հ ե ն .

Օրինակի համար, տեսէք թէ որքան չփոթութեան տեղի կուտան իրարու նմանութիւն ունեցող տասները՝ հետեւեալ երեք բառերուն մէջ՝ յԱՍՏԱՍԽԱՆՈՒՄ, հԱՍՏԱՍԽԱՆ, ԵՄՍԱՍԽԱՆ, եւ որքան կը դժուարացնեն ընթերցումը։ Թէեւ մենք յաճախ հինգստ տասներով ու առաւ մէյանով տպագրուած գրութիւններն ալ կը կարդանք առանց դժուարութեան, բայց ատիկա արդիւնքն է աչքի վարժութեան ու փորձառութեան, եւ ակնարկով մը կը հետեւցնենք բառին ինքնութիւնը իր ամբողջական ձեւէն չբաժնելով, բայց ատիկա ըսել չէ թէ սկսնակ մը, կամ օտարական մը, նոյն դժուրութեամբ կարող է կարգալ ալ բարձր։

Իսկ երկրորդ պարագան շատ աւելի կարեւոր

կամ ներկայ բարեփոխուած տասներով 300 էջի վրայ, մենք մեր սովորաբար գործածած տասներով նոյն գիրքը կը ստիպուինք տպելու առնուազն 400 էջի վրայ։ Ասոր համոզիչ ապացոյցը յստակօրէն մեզ կուտայ յետապալ պատկերալից բաղդատական արտասույումը, որ՝ ձեռքով գծած ու պատրաստած ըլլալու՝ դժբախտաբար կանոնաւորապէս ձուլուած տասներու թէքնիք ճշգրտութիւնը չունի, այսու հանդերձ ընթերցողը որոշապէս կը տեսնէ թէ թուղթի ի՞նչ մեծ խնայողութիւն կարելի է ձեռք բերել մեր տառերը արդիականացնելով։

Հոս պէտք է աւելցնեմ որ այս ցուցադրած տառերն կարելի է յաջողութեամբ ձուլել տալ նաեւ շատ աւելի փոքր չափի վրայ առանց իրենց յստա-

ԱՐԳՈՇԵՆԹԵՐԻԿ ԾԵԽՁՂՃՏՅՆՇՈՉԱ ԳՐԱՄՏՐՈՓԷՈՑ

է արդի տպագրական ճարտարարուեստի պահանջներուն գոհացում տալու եւ նիւթականի խնայողութիւն ապահովելու տեսակէտէն։

Ըսենք անմիջապէս թէ մեր տպագրական տառերու բունը՝ մեծաւ մասամբ նոյնաձեւ ուղղաձիգ հաստ գիծերու շարք մըն է, զոր իրարմէ զանազանելու համար հնարողները ստիպուել են լայնքին ու երկայնքին թեւեր, պոլեր ու երուն մասեր աւելցնել, պարագայ մը որ անխուսափելի կը դարձնէ տողերուն իրարմէ հեռու դասադրումը, ինչ որ ի վերջոյ թուղթի անտեղի չտալլումի պատճառ կը դառնայ. մինչդեռ ընդհանրապէս՝ իմ տեսակէտով բունն է որ ինքնուրոյն կառուցուածք ունենալու է եւ տարբերել պէտք է միւսներէն։

Ահա այն սկզբունքը որմէ առաջնորդուեցայ ու կիրարկեցի՝ իմ այս էջերուն մէջ ներկայացուցած բարեփոխուած ու արդիական ձեւով պատրաստուած տպագրական տառերուն մէջ։ Զոր օրինակ, գիրք մը՝ որ կարելի է տպել լատինական

կուրթեան կամ գիրքնիթենիլութեան վրաս հասցնելու. մինչդեռ նոյնը կարելի չէ ընել մեր այժմու գործածած տառերով, հաւասար յաջողութեամբ։

Ինչպէս շատերուն ծանօթ է, հայկական տառերը կը գտնուին չորս հորիզոնական գիծերու միջեւ, այսինքն՝ մէջտեղի երկու գիծերու, վերի եւ վարի երեք գիծերու, ու վերէն վար չորս գիծերու միջեւ։ Հիմնուելով զանազան ոճի հայկական տպագրական տառերու եւ ցարդ եղած թեալդրանքներուն վրայ, աշխատեցայ կարելի եղած չափով աւելցնել մէջտեղի երկու եւ վերի երեք գիծերու միջեւ զանաւոր տառերու թիւը, նմանողութեամբ լատինականներուն, նկատելով որ այս վերջինները կը համարուին աշխարհիս ամենականատառեայ տառերը։ Իսկ չորս գիծերու միջեւ եղող երկար տառերը բոլորովին ջնջելով բաժնած եմ միւս երկու դասակարգերուն, այսինքն գէպի վեր եւ գէպի վար թեւեր ունեցող տառերուն միջեւ։ Մասնաւոր

Հայկական նկարադրին Հիմնական գիծերը ու ներ-
դաշնակութեան կապը կորսնցնելու:

Ահաւասիկ փորձ մը Հայկական տպագրական
տառերը բարեփոխելու եւ արդիականացնելու որ
կը ներկայացնեմ Հանրութեան: Լաւ թէ դէշ, տա-
րիներու ընթացքին, պարբերաբար, փորձերս
վերսկսելով, սրբագրելով, փոխելով, բարեփոխե-
լով, կրկին փորձելով, ի վերջոյ Հասայ սոյն եղ-
բակացութեան եւ իմ ճաշակիս Համաձայն պատ-
րաստ, եղի այն ինչ որ կը տեսնէք այս էջերուն վը-
րայ: Նորնպէս բաղդատական օրինակ մըն ալ պատ-
րաստեցի այս ամբողջ ըսածներս փաստելու եւ ա-

ւելի պատկերալից դարձնելու Համար: Այժմ կը
մնայ Հանրութեան եւ մասնաւորաբար մասնագէտ
ճննադատներուն, որ սոյն գործիս մասին արտա-
յայտուին, մատնանշելով անոր ձախող ու յաջող
կողմերը՝ ամենայն անկեղծութեամբ:

Իբրեւ նախանձախնդիր արուեստասէր մը, փա-
փաքող եմ որ սոյն աշխատանքս առիթ ընծայէ
նաեւ ուրիշներու նմանօրինակ առաջարկներ բե-
րելու, որպէս զի ի վերջոյ յաջողութիւն Հայկական
տպագրական տառերը զեղզդիտական ու արուես-
տագիտական տիպար բարձրութեան մը Հասցենէլ:

Աթէնք

ՅԱԿՈԲ Ս. ԿԻՒՐԻՒՆԷԼՆԻ

Շ Ի Ի Ա Յ Ա Կ Ա Ն

Խ Ո Ր Հ Ո Ի Ր Դ

Բա՛ց ե ճաղմբան, լա՛յն ե ճաղմբան աւ փաշտ
Մի՞նչիւ ափք նրկիւրական Գանգէսի,
Ուր ամենում ե Շիւայի ետ փառաշտ
Ամբոյն անտանձ խորիքդարտը հանգէսի:

*

Շարժում ե յորդ քափօրն ահա դէպի գետ,
Դառնի ե դափում ե ծնծղաներ արծաթի
Զի՛յ ծաղում են իւրաքանչիւր ֆայլի ետ՝
Կախում են հերստուկներ դեռատի:—

*

Եկել են գառ հանդերձներով տօնական,
Ակնայնորդ շառայններով սնդուսի,
Խաղկեմանուկ ֆոքերի տակ մագալան՝
Հար ու յայրատ աղջիկները ինդուսի:

*

Գաղարում են մերկութիւններ նազմանով՝
Որովայններ՝ — նըման տարփող օձերի,
Եւ ըստիմներ՝ — գայգ յատումներ ֆայլ ֆայ —
Խայքում են ցոփ հայտնագները բացերի:

*

Եւ գառ քնդում ե քմբուկը, մինչ ահե՛ղ՝
Կրծքերի տակ փոքաքյում են խառն ու կիրք.
Եւ քարեան մէջ Ժօթն արեւոյս փառայնդ՝
Շառաշում ե Շիւայական արեւուիրք...:

Ու մեղեանդ բարբառում ե գետափին
Ամբոյն իր հոծ առտաածութեան հետ հըզօր —
Լուռ են յանկարծ դափ ու ծնծղայ եւ արփի՛ն
Մայրխամուսից գառալիծում ե բառք:

*

Իջնում ե մաւքն, արծարծում են արդ ցառեր,
Եւ առտածայն օծում արձանն թռնական՝
Ամբոյնում դէմ սեռն իր յուրքի հըրաւէր՝
Արարչութեան մէջ — արարիչ գերբնական:

*

Եւ օծում են ազնիւ իւղով սանտալի,
Մաղկանց հիւքով խնկում գիշերն բառաւտ,
Ու տարփատե՛նց կոյսերն ամեն ցամկալի՝
Միանում են առտաածութեան առ յաւտ...:

*

Այլ շաշում են ծաղի ու ծիծաղ խելագար,
Եւ ժայք՝ում են աղաղակներ դիւային —
Ամեն անգամ որ ցարառանց ու գաղար
Մի կոյն զնդբք ե ընդունում Շիւային...

Ու գառ քնդում ե քմբուկը լուսնի տակ,
Եւ արձանն ե արմաշաղայս ու ահե՛ղ.
Եւ քափօրը յաջմնում ե անյատակ՝
Արարչութեան մէջ արարիչ փառայնք...:

Լէկասնդ, 1946

Ե. ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԻ